

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRK MEDYASI

Serdar ÇİL*

Öz

Osmanlı'dan henüz yeni olgunlaşmaya başlayan bir basın kültürü devralan Türkiye Cumhuriyeti, özellikle ilk yıllarında basına büyük önem vermiştir. Genç Cumhuriyet kuruluşunda ihtiyaç duyulan ulus ve vatandaşlık bilincini oluşturmak için basından önemli ölçüde faydalanmıştır. Bu süreçte ise basın üzerinde baskı oluşturduğu yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Bu çalışmada Osmanlı'dan başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde özel radyo ve televizyonların kuruluşuna kadar geçen sürede Türk basınının yaşadığı süreçler ortaya konulmaya ve bu eleştirilere cevap aranmaya çalışılmıştır. Osmanlı'da iktidara tehdit olarak görülen basın geç de olsa devlet eliyle oluşturulmuş ancak iktidarı korumak için bir araç olarak kullanılmıştır. Muhalif basın ise ciddi yaptırımlarla ortadan kaldırılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında hatta Milli Mücadele döneminde basının önemini kavrayan Atatürk ise Türk basınının gelişmesi için büyük çaba göstermiştir. Yeni kurulan Cumhuriyet'in devrimlerini halka anlatmak ve benimsetmek için basının çok önemli olduğunu gören Atatürk, basından da bu sürece destek vermesini beklemiştir. Ancak bunu yaparken bağımsız, özerk ve profesyonel bir basının oluşması için gerekli alt yapı çalışmalarını da birlikte yürütmüştür. Dönemin olağandışı şartları basının üzerindeki denetimin zaman zaman artmasına sebep olmuştur. Ancak tarihi olayları dönemin şartları ekseninde ve bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Basını, Basın, Medya, Osmanlı Basını, Cumhuriyet Basını.

TURKISH MEDIA FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLIC

Abstract

Türkiye, inheriting a nascent press culture from the Ottoman Empire, attached significant importance to the press, especially in its early years. The young Republic made extensive use of the press to create the national and citizenship consciousness needed for its establishment. However, during this process, it faced criticism for exerting pressure on the press. This study aims to examine the processes that the Turkish press has undergone from the Ottoman era to the establishment of private radio and television networks in the Republic of Türkiye. In the Ottoman Empire, the press, seen as a threat to the government, was eventually established by the state, albeit belatedly, but was also used as a tool to protect the government's interests. The

* Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muğla Meslek Yüksekokulu Radyo ve Televizyon Teknolojisi Programı, serdarcl@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4868-7994>

oppositional press was effectively suppressed. Atatürk, who recognized the importance of the press during the early years of the Republic and even during the Turkish War of Independence, made significant efforts to promote the development of Turkish media. He understood that the press played a crucial role in conveying and internalizing the revolutionary changes of the newly founded Republic to the public. However, while doing so, he also worked on creating the necessary infrastructure for an independent, autonomous, and professional press. The extraordinary conditions of the time sometimes led to increased government control over the press. However, it is essential to evaluate historical events within the context of the prevailing conditions of the era as a whole.

Keywords: *Press, Media, Ottoman Press, Turkish Press.*

Giriş

Tarih boyunca, özellikle yazının icadından sonra bilginin önemini kavrayan devletler, imparatorluklar bilgiye hâkim olmanın, egemenliklerini korumak ve sürdürmek için gerekli olduğunu da görmüşlerdir. İlk çağda resmi gazete niteliğinde olan Roma İmparatorluğu'ndaki "Acta Diurna"lar veya Çin'de Tang Hanedanı'nın "Kai Yuan Za Bao" ları bu çabanın ürünleridir. Innis'in de belirttiği üzere iletişim teknolojileri, imparatorluklar ve onların gelişimi, yapısı üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Innis, İngiliz İmparatorluğu'nun yaşadığı değişim ve ilerlemeyi de kâğıt endüstrisi ve kâğıt hamurunun kullanımına ve bunların kamuoyu üzerinde kullanımının etkisine bağlamaktadır (Innis, 2006, s. 27). Sanayi devrimi ile birlikte baskı teknolojilerinin gelişmesi ve bu sayede gazetelerin daha ucuza basılabilmesi, İngiltere'de gazete okuma alışkanlığının artmasını ve bu sayede kitlesel birer iletişim aracına dönüşen gazetelerin, toplum üzerinde etkili olmasını sağlamıştır. Bu güç sayesinde zaten demokratik kurumların kısmen de olsa oturmaya başladığı İngiltere'de muhalefet görevini de üstlenen basın, hem demokrasiyi beslemiş hem de demokratik sistemden beslenerek güçlenmiştir.

Sanayi devrimi sonrasında artan üretim, pazar arayışları ve küreselleşme hareketleri iletişim teknolojilerindeki gelişimi de gerekli kılmıştır. 1844 yılında telgrafın, 1876'da telefonun, 1902 yılında radyonun ve 1923'te televizyonun icadı kendi dönemlerinde sosyal ve ekonomik anlamda önemli dönüşümlere öncülük etmiştir. Daha sonraları Latince "Medya" kavramı ile tanımlanmaya başlayan bu kitle iletişim araçları üzerinde her dönem iktidar sahipleri egemenlik kurma çabası içinde olmuşlardır. Medya, siyasi ve ekonomik üstünlüğün yanında kültürel üstünlük de kurmak isteyen, çıkarları doğrultusunda gerçekleri kurgulayan devletler tarafından stratejik bir silah olarak kullanılmaktadır (Eyiğün, 2020, s. 202).

Matbaanın icadı Avrupa'da Reform ve Rönesans hareketlerini tetiklemiş ve Avrupa'nın sosyo-ekonomik yapısında kökten değişiklikler başlatmıştır. Kilisenin egemenliğinin yıkılması, bilim ve sanat alanındaki gelişmelerin hız kazanmasını ve böylece Avrupa'nın Doğu ile arasındaki

makası kapatmasını ve hatta öne geçmesini sağlamıştır. Bu süreçte iktidarlar tarafından yoğun baskı ve sansüre maruz kalan Avrupa basını, sonraki dönemlerde ise iktidarların genişlemesine ve korunmasına önemli katkılar sunmuştur. Siyasi ve ekonomik egemenliğini kültürel egemenlikle pekiştirmek isteyen ülkeler kendi medyalarını oluşturma yoluna gitmişlerdir. Kendi haber ajanslarını kuran emperyalist ülkeler bilgiyi kontrol ederek kendi gerçekliklerini dünyanın geri kalanına kabul ettirmekte son dönemde ise küresel medya şirketleri ile kendi kültürlerini dayatmaktadır.

Matbaanın Avrupa'dan yaklaşık 300 yıl, gazetenin ise neredeyse 200 yıl sonra Osmanlı topraklarına girdiğini görmekteyiz. Bu süreçte Avrupa'da milyonlarca kitap basılmış ve bu kitapların dolaşımına girmesi ile son derece geniş bir toplumsal aydınlanma yaşanmıştır. Osmanlı'da ise matbaa ve basının gelişinden sonra dahi bu teknolojilere karşı bir isteksizlik olduğu görülmektedir. II. Mahmud Takvim-i Vekayi'nin yayınlanmasından sonra yazdığı fermanla gazete için "Mülkçe pek çok yararları olacağı dahi herkes tarafından kabul edilmiştir." demekte ve hatta gazetenin yayınlanmasından sonra batılılaşma hareketlerinin hız kazandığı görülmektedir. Ancak II. Mahmud'un Takvim-i Vekayi için "Bu gazete kutsal şeriata ve devlet düzenine dokunmamak şartıyla, benim iktidarına çok yardımcı olacaktır." (Kars, 2015, s. 57-58) şeklindeki sözleri Osmanlı basınının da Avrupa basını ile benzer baskı süreçleri yaşayacağını göstermiştir. Bütün iktidarlarda olduğu gibi Osmanlı da, basını öncelikle bir tehdit aracı olarak görmüş, sonrasında değişime karşı koyamadığında, basını iktidarını perçinlemek için bir araç olarak kullanma yoluna gitmiştir. Ancak Osmanlı, basını emperyalist ülkelerde olduğu gibi egemenlik alanlarını genişletmek veya kültür emperyalizmi için kullanma aşamasına geçemediği gibi tersine Osmanlı basınının oluşmadığı süreçte topraklarındaki bu boşluğu Avrupa basını doldurmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı ile rahatlama ve gelişme şansı bulan Osmanlı basını, sonraki süreçte Cumhuriyet basınının da zeminini oluşturmuş ve milli mücadelede önemli katkılar sağlamıştır.

Cumhuriyet'in ilk yılları için de yine Osmanlı'nın ilk yılları ile benzer kıyaslamalar yapılmakta ve basının devlet kontrolünde ve/veya baskı altında olduğu yönünde iddialar öne sürülmektedir. Ancak tarihin dönemin şartlarına göre değerlendirilmesi gerektiği göz ardı edilmemelidir. Baştan aşağıya devlet yönetimi ve toplumsal yapının dönüştürülmeye çalışıldığı bu süreçte, iktidarın milli birlik ve yurttaşlık bilinci oluşturmak, toplumu bu dönüşüme hazırlamak için basından yararlanması son derece doğaldır. Ayrıca dönem itibariyle diğer Avrupa devletleri ile kıyaslandığında, basının gelişmesi ve özerkleşmesi için alınan kararlara bakıldığında, Cumhuriyet yönetiminin özgür ve özerk bir basın konusunda son derece istekli olduğu da görülmektedir. Cumhuriyet yönetimi iç politikalarını topluma benimsetme aşamasında basından faydalandığı gibi emperyalist devletlerin medyayı kullanma yöntemlerini görmüş ve dünyaya yeni Cumhuriyet'i tanıtmak ve anlatmak için de basından faydalanmayı tercih ederek basının gerçek gücünü kavradığını göstermiştir.

Cumhuriyet'in ilerleyen dönemleri de basın için çalkantılı olarak geçmiş ve iktidarlara göre basının özgürlük alanları değişmiştir. Ancak Cumhuriyet döneminin genel itibarıyla medyanın gücünü yurtiçinde ve Osmanlı'nın aksine yurtdışında da etkin olarak kullanmaya çalıştığını ve bu süreçte iletişim teknolojilerinde de dışa bağımlılığı azaltma çabasına girdiğini görmekteyiz.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet döneminde özel radyo ve televizyonların kuruluşuna kadar geçen sürede Türk medyasının gerek teknolojik gerekse yapısal dönüşümünü ele alacak bu çalışmada öncelikle Osmanlı döneminde basın ele alınarak diğer dönemlerle kıyas yapabilmeye imkân verilecektir. Sonrasında ise Cumhuriyet dönemi basınının gelişimi dönemler halinde yapısal ve teknolojik olarak ele alınıp belirtilen aralıkta Türk medyasının nereden gelip nereye gittiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. OSMANLI'DA BASIN

Osmanlı İmparatorluğu da bütün büyük imparatorluklar gibi gereksinim duyduğu bilgileri, haberleri etkili bir biçimde toplayabilen ve değerlendirebilen bir örgütlenmeye sahiptir. Askeri yenilgiler ve maddi kaynak sıkıntıları zaman içerisinde bu sistemde sıkıntılara neden olmuştur. Ayrıca ilerleyen süreçte Batı'da geliştirilen iletişim olanakları yaratılamamıştır. Matbaa ve gazete Batı'da olduğu gibi toplumsal gelişmeye bağlı gereksinim ve düzenlemelerle değil Batı kapitalizminin nüfuzu ve yarattığı etkiyle girmiştir. Bu sebepten iletişim araçları Osmanlı'da kültür ve bilginin yayılmasını sağlayamamıştır (Alemdar, 2009a, s. 1). Daha önce de değindiğimiz gibi bu araçlar Osmanlı'da iktidarı sağlamlaştırmak amaçlı kullanılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı'nın matbaa ve gazeteye olan mesafesini ve dolayısıyla bu teknolojilerin imparatorluk topraklarına geç girmesinin sebebinin muhafazakârlıkla açıklamak mümkündür. Ancak öte yandan dönemselsel olarak teknolojilerin yayılım hızı da değişmektedir. Atabek'in de belirttiği üzere 1837'de icat edilen telgraf 1847'de Sultan Abdülmecit'e sunulmuş ve askeri önemi kavranarak, fazla tepki çekmeden yayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu bu sayede Uluslararası Telgraf Birliği'nin kurucuları arasında yer almıştır. Abdülmecid'in çalışmaları dolayısıyla nişan verdiği Samuel Morse onun için, "...icadımın değerini anlayan Avrupalı ilk büyük insan..." demiştir (Atabek, 2009, s. 89). Şüphesiz matbaanın ve gazetenin Osmanlı topraklarına bu denli geç girmesini salt teknolojinin yayılım hızı ile açıklamak mümkün değildir. Zira Osmanlı'da matbaa kullanılmadan önce azınlıklar tarafından kullanılmakta ve farklı dillerdeki gazeteler Osmanlı topraklarında yayınlanmaktaydı. Kaldı ki matbaa teknolojisi Osmanlı'ya gelmesine rağmen ilk gazete nerdeyse yüz yıl sonra yayınlanmıştır.

Osmanlı'da ilk basılan eser 1729 yılında İbrahim Müteferrika'nın matbaasından çıkan "Vankulu Lügatı" adlı Arapça-Türkçe sözlüktür. Müteferrika'nın matbaası genellikle dini ve bilimsel eserlerin basımında kullanılmıştır ve 1794 yılında kapanmıştır. Bazı kaynaklarda Osmanlı'nın

matbaa ile bu tarihten önce tanıştığına dair belgeler mevcuttur. Ancak matbaa sahibi olanlar Türkler değil azınlıklardır. Ertuğ ve Beydilli Musevilerin 1510'da Selanik'te, 1554'te Edirne'de, 1605'te Şam'da, 1646'da İzmir'de matbaalar kurduklarını bildirilmektedirler. 1567 yılında Sivaslı Apkar isimli bir Ermeni'nin İtalya'da matbaacılığı öğrenip aletler getirerek Kumkapı'da dini eserler basan bir matbaa kurduğu bilinmektedir. 1710-1778 yılları arası İstanbul'da kurulan ve İzmir'e de şube açan Yano ben Eskanazi'nin kurduğu Osmanlı'nın en büyük matbaasında yaklaşık 188 eser basılmış ve bu matbaanın harflerinin imal edildiği dökümhanede Müteferrika matbaası için gerekli harflerin de dökümü yapılmıştır (Akt. Tosun Durmuş, 2017, s. 957). Bu doğrultuda Osmanlı'da devletin veya Türklerin matbaa kullanımında gecikmesini sadece teknolojik yayılımın hızı ile açıklamak mümkün değildir. Osmanlı'daki teknolojik gelişmelere karşı muhafazakâr duruş nedeniyle Türklerin matbaa kullanımı engellenirken, azınlıklara karşı gösterilen siyasi imtiyazlar veya Batı kapitalizminin etkisi ile azınlıkların bu teknolojiyi rahatlıkla kullanabildikleri görülmektedir.

Osmanlı'da ilk Türkçe gazete yayınlanmadan önce de yabancı gazeteler yayınlanmaktaydı. Fransız Devrimi'ni izleyen yıllarda İstanbul ve İzmir'de Fransızca gazeteler yayınlanırken, Fransız Büyükelçiliği tarafından Bulletin des Nouvelles adıyla basılan bültenle Osmanlı topraklarındaki Fransız ve Türklere devrimin getirdiği yenilikleri anlatmak amaçlanıyordu (Kars, 2015, s. 56-57). Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik yapısı, Fransız Devrimi ile yayılan milliyetçilik duygusu ve ulus devlet bilinci, sonrasında Osmanlı'da yaşanan ayrılıkçı hareketler düşünüldüğünde bu bültenin yayınlanmasının Osmanlı için çok da faydalı olmadığını söylemek mümkündür.

Yine 1821'de Fransız Alexander Blancque tarafından İzmir'de haftalık olarak çıkarılan Spectateur Oriental isimli gazete Yunanistan'ın bağımsızlığı için başlatılan ayaklanmaya karşı Osmanlı'nın çıkarlarını savunmuş ancak yabancı devletlerin baskısı ile 1827'de kapatılmıştır. Yine 1824'te İzmir'de Fransız Charles Tricon tarafından çıkarılan Le Smyrneen adlı gazete ise Osmanlı yararına yayınlar yapmadığı için kapatılmıştır (Kars, 2015, s. 57). Azınlıkların matbaaya sahip olması, Osmanlı yararına yayınlar yapan gazetelerin baskı ile kapatılması Osmanlı'nın bu dönemde Batılı devletlerin etkisinde olduğunu göstermektedir.

II. Mahmud basının önemini kavramış ve bu alana önem vermiştir. İlk Türkçe gazeteyi çıkarmadan önce II. Mahmud'un isteği ile İstanbul'da yarı resmi nitelikte ve Fransızca "Le Moniteur Ottoman" adında bir gazete yayınlanmıştır. Sonrasında ise 1831 yılında ilk Türkçe gazete olan "Takvim-i Vekayi" yayınlanmıştır (Kars, 2015, s. 57). Reform hareketlerine büyük önem veren II. Mahmud bu gazeteyi yapılacak reformları topluma anlatabilmek için de önemsemıştır. Sonrasında bir İngiliz tarafından, devletten aldığı yardımdan dolayı yarı resmi bir nitelik taşıyan, Ceride-i Havadis adlı gazete yayınlanmıştır. Orhan Koloğlu yaptığı araştırmalarda ilk Türkçe gazetenin bilinenin aksine Takvim-i Vekayi değil 1828'de Mısır'da yayınlanan Vakayi-

i Mısriye olduğunu kanıtlamıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa Arap gazetelerinde yer alan haberlerin derlenip haftalık olarak yarı Türkçe yarı Arapça bir gazetede yayınlanmasını istemiştir. Bu doğrultuda çıkarılmaya başlanan Vakayi-i Mısriye'nin ilk sayısında çıkış nedeninin tarım, endüstri ve öteki alanlardaki gelişmelerin izlenmesi ve toplumu koruyacak önlemlerin alınması olduğu belirtiliyordu. Bu sayede yenilikleri anlatarak Mısır'daki yeni düzenin de propagandasını yapmak amaçlanmaktaydı. Mehmet Ali Paşa bu gazeteden üç yıl sonra Girit'te Vakayi-i Giridiye adında Türkçe ve Yunanca basılan bir gazete daha çıkarttırmıştır (Topuz, 2003, s. 13-15).

İlk özel gazete olan ve Ağâh Efendi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval ise 1861 yılında yayın hayatına başlamış, aynı yıl 2 hafta süre ile kapatılmış ve 1867 yılında ise tamamen kapanmıştır. Gazete 1861 yılında kapatılmadan önce bir İngiliz tarafından çıkarılan Ceride-i Havadis gazetesi ile söz dalaşı içerisindeydi. Bu dönemde eğitim sistemini eleştiren bir yazı yayınlanınca hükümet müdahale etmiş ve gazete 2 hafta süreyle kapatılmıştır. Gazetenin hükümeti eleştiren yazı nedeniyle değil İngilizlere ait bir gazete ile söz dalaşına girdiğinden dolayı duyulan endişe nedeniyle kapatıldığı da iddia edilmektedir (İnuğur, 2002, s. 188-191). Sonraki süreçte ise Fransa'da basına en şiddetli baskıların uygulandığı dönemde uygulanan basın kanunundan uyarlanan "Basın Tüzüğü" ile basın denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak sonraki süreçte siyasal konularda hükümeti eleştiren yazılar yayınlayan Tasvir-i Efkâr, Muhibir gibi gazetelerden dolayı Basın Tüzüğü'nden daha ağır olan ve II. Meşrutiyet'e kadar yürürlükte kalan "Ali Kararname" yayınlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda basın, yabancı devletlerin müdahalesini ve çıkarlarını savunan, Osmanlı halkı için söylenmesi gerekenleri söylediğinde ise yönetim için sakıncalı kabul edilip baskı altına alınan bir duruma gelmiştir. Tüzük ve kararname neticesinde Osmanlı'da II. Meşrutiyet'e kadar özgür ve sansürlü bir basından söz etmek mümkün değildir (Alemdar, 2009a, s. 2).

Cumhuriyet dönemi açısından bakıldığında telgraf hatlarının döşenmesi ve posta teşkilatının modernizasyonu, eyaletlerde valiler tarafından kurulan gazetelerin yerel basının temellerini atması, II. Meşrutiyet sonrası basındaki özgürlük ortamı ve sonrasında basının gelişimi, Milli Mücadele ve Cumhuriyet için önemli katkılar sağlamıştır. Ancak neticede ekonomik ve sosyal olarak unutulmuş ve geri kalmış bir Anadolu coğrafyası devralan Türkiye Cumhuriyeti'nde basının işi hiç de kolay olmayacaktır. Düşük okur-yazarlık oranı, ekonominin durumuna bağlı düşük alım ve üretim gücü, henüz tam anlamıyla yerleşmemiş bir gazetecilik kültürü Cumhuriyet Basınının yüzleşmesi gereken sorunlardan sadece birkaçıdır.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE BASIN/MEDYA

Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde basın, yurtiçi ve yurtdışındaki sosyal ve siyasal gelişmelere bağlı olarak farklı süreçler yaşamıştır. Siyasi otoritelerin yönetim

tercihlerinden en fazla etkilenen alanlardan biri olan basın Türkiye Cumhuriyeti'ndeki seyrini de ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal yapıya bağlı olarak dönemler halinde incelemek daha doğru olacaktır.

2.1. Cumhuriyet'in İlk Yılları

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma ve sömürülme sürecinde Atatürk önderliğinde başlayan Milli Mücadele sonucunda 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet'i kuranlar devrimler aracılığıyla yeni bir toplum ve yönetim yapısı oluşturma noktasında hemfikirdiler.

Atatürk'ün Cumhuriyet'i kurarken iki ana fikri vardır; milliyetçilik ve çağdaş uygarlık. Milliyetçilik siyasi ve iktisadi her yerde tam bağımsızlık fikrinin bir tezahürüdür. Bağımsızlık sayesinde de çağdaş uygarlığa ulaşılabilecektir. Osmanlı döneminde unutulmuş Anadolu halkı edindiği milli bilinç ile Kurtuluş Savaşı'nı başlatacak ve kazanacaktır. Bu milli bilinç ile yeniden milli bir devlet kurma fikri, Atatürk tarafından topluma benimsetilmiş ve uluslaşma temelli modern bir süreç başlatmıştır (Çelik, 2020, s. 56). Bernard Lewis de Kurtuluş Savaşı sonrası için Türkiye'de bağımsızlık başarısının bir son değil bir başlangıç olarak görüldüğünü belirtmektedir. Cumhuriyet'in ilanını özgürlük için yeni bir araştırmanın başlangıç noktası olarak nitelendirmektedir (Akt. Şahin, 2021, s. 173). Lewis'in de belirttiği gibi Cumhuriyet'in kurucuları bu çerçevede her alanda özgür ve bağımsız bir Türkiye yaratmak amacıyla devrimler gerçekleştirmiştir. Basın ise hem bu devrimlerin öznesi olurken hem de bu devrimleri topluma benimsetmek ve anlatmak için bir araç olmuştur.

Osmanlı'da valilikler tarafından çıkarılan gazeteler yerel gazeteciliğin de temellerini atmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında maddi imkânsızlıklar nedeniyle birçoğu yayınlarını durdurmak zorunda kalsa da Kurtuluş Savaşı sırasında halk desteğini de alan bu gazetelerin sayısında artışlar yaşanmıştır. Bu gazeteler milli mücadelenin topluma anlatılmasında ve mücadeleye destek sağlanmasında, milli bilincin oluşturulmasında ve savaşın kazanılmasında önemli rol oynamışlardır. Cumhuriyet döneminde basının temelini oluşturacak bu gazeteler, savaş öncesinde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da teknik anlamda birçok zorlukla mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Atatürk gazetecilere "Milli Mücadeleyi telgraf telleri ile kazandık." diyerek devrimleri gerçekleştirirken de basını kullanacağını işaretini vermiştir. Atatürk, Milli Mücadele sırasında da basını organize etmiş, gazetelerin kuruluşunda yer almış, Anadolu Ajansı'nı kurmuş ve Cumhuriyet döneminde oluşmasını istediği güçlü basının alt yapısını oluşturmuştur. 1 Mart 1922 tarihli konuşmasındaki "Basın milletin müşterek sesidir. Bir milleti aydınlatma ve doğru yolu göstermede, milletin muhtaç olduğu gıdayı vermekte, özetle bir milletin saadet hedefi olan müşterek istikamete yürümesini teminde basın başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir." sözleriyle de basının halka yön verdiğine vurgu

yapmıştır. Bu paralelde 5 Şubat 1924'te yine gazetecilerle yaptığı bir görüşmede, basının Cumhuriyet'e sahip çıkması gerektiğini ve Türk basınının milletin gerçek ses ve iradesini belirme yeri olan Cumhuriyet etrafında çelikten bir kale oluşturacağını, bu kalenin bir fikir, bir düşünüş kalesi olacağını ve Cumhuriyet'in bunu basında istemesinin hakkı olduğunu belirtmiştir (Temel, 2020, s. 418). Feroz Ahmad'ın da değindiği gibi Cumhuriyet neredeyse Türk kimliği kavrayışının hiç var olmadığı bir toplumsal yapı devralmıştır. Fransız Devrimi sonrası yeni bir Fransız insanı ya da Bolşeviklerin yeni bir sosyalist Sovyet insanı yaratması gerektiği gibi Cumhuriyet de yeni bir Türk insanı yaratmak zorundaydı (Akt. Çelik, 2020, s. 56). Bu nedenle Atatürk'ün de üzerinde durduğu gibi basına önemli bir görev düşmekteydi.

Cumhuriyet'in kuruluşundan çok partili döneme geçilen 1950 yılına kadar geçen sürede basını üç başlık altında değerlendirmek mümkündür. Birinci dönem Osmanlı sonrası Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde haberleşme olanaklarının geliştirilip basının yeniden yapılandırıldığı dönemdir ve 1920-1930 yıllarını kapsar. 1931'de Cumhuriyet'in ilk basın yasası ile başlayan ikinci dönemde siyasal istikrar sağlanır ve iktidarın denetimi güçlenir. Bu dönem ise 1944 yılına kadar sürer. Üçüncü dönemde ise tek parti dönemindeki önemli düzenlemeler ortadan kaldırılarak basın demokratik bir yapıya kavuşturulmaya çalışılır ve bu dönem ise 1950 yılına kadar sürer (Alemdar, 2009b, s. 10). Cumhuriyet'in ilanından 1950 yılına kadar 27 yıl iktidarda kalan Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) döneminde 1946 yılında çok partili hayata geçilmiş ancak o seçimi kazanan CHP 1950 yılına kadar tekrar iktidarda kalmıştır. Devrimlerle geçen bu dönemde yeni kurulan ulus devletinin temelleri atılmıştır. Bu dönemde dünya tarihinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın olumsuz siyasal, ekonomik ve sosyal yansımaları İsmet İnönü döneminde Türkiye'yi de etkilemiştir. Rusya'da Bolşevikler yönetime gelmiş ve Lenin'in ölümüyle iktidara geçen Stalin 1953 yılına kadar ülkeyi baskıyla yönetmiştir. Benzer şekilde 1922'de İtalya'da Faşist Parti ile gelen Mussolini ve 1933'te Nazi Partisi ile iktidara gelen Hitler II. Dünya Savaşı'nın da önemli sebeplerinden biri olan iktidar yıllarını yaşatmışlardır (Lüleci, 2018, s. 223). Dünyada baskıcı yönetimlerin ve kaosun arttığı böyle bir dönemde, Türkiye'de özellikle genç bir Cumhuriyet'in henüz başlarında olduğu süreçte, çok partili siyasal yapı denemeleri gerçekleşmiştir.

Basın alanında da bu demokratikleşme çabaları devam etmiş 1924 Anayasası'nın 77. Maddesinde "Basın kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir." denilerek basının yayın öncesi sansür veya denetime uğramayacağı belirtilmiştir. Ancak her ne kadar iyi niyetle yola çıkılsa da Şeyh Said isyanı ve sonrasında ilan edilen Takrir-i Sükûn Kanunu ile basın üzerinde de önemli bir denetim mekanizması oluşmuştur (Alemdar, 2009b, s. 11). Takrir- i Sükûn Kanunu ile olağanüstü yetkilere sahip olan hükümet basın özgürlüğünü istediği ölçüde kısıtlayabilecek ve gazeteleri kapatabilecektir (İnuğur, 1999, s. 116). Kanun

çıktıktan bir gün sonra 6 Mart 1925'te İstanbul'da altı gazete, 9 Mart'ta yurdun farklı illerinde beş gazete kapanmıştır. İlerleyen günlerde Tanin, Resimli Ay Dergisi ve Vatan kapatılan gazete ve dergilerdendir (Topuz, 2003, s. 148). Ancak sonraki dönemlerde basını destekleyici ve demokratik yapıya kavuşmasını sağlama amaçlı girişimler ve icraatlar ortaya konulmuştur.

Haber ajanslarının kamuoyu oluşturma ve bilgiyi kontrol etmekteki gücünü gören Atatürk 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nı kurdu muştur. Cumhuriyet basın tarihinde en önemli gelişmelerden biri olan Anadolu Ajansı'nın kurulması Milli Mücadele ortamında bile Cumhuriyet'in kurucularının basının önemi konusunda ne kadar öngörülü olduğunu göstermektedir. Anadolu Ajansı'nın kuruluşu sırasında iki önemli amacı vardır: Ulusal birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalara karşı önlem almak ve Kurtuluş Savaşı'na ilişkin bilgi ve eylemleri halka duyurmak (Topuz, 2003, s. 139). Milli Mücadelenin yurtiçi ve yurtdışına anlatılması ve kamuoyu oluşturulması amacıyla kurulan Anadolu Ajansı savaş sonrası ise devrimlerin topluma aktarılması ve benimsetilmesi noktasında etkili olmuştur.

Savaş sırasındaki görevini başarıyla gerçekleştiren Anadolu Ajansı'nın savaş sonrasındaki haberlerinin hükümetin görüşleri olarak değerlendirilmesinden rahatsız olan hükümet, 1925 yılında ajansın anonim bir şirkete dönüşmesini sağlamış ve alınacak kararlarda kendi etkinliğini azınlığa düşürmüştür. Buna rağmen ajansın yönetim kurulunda iktidara yakın kişiler olması, siyasi konjonktür gibi sebeplerle Anadolu Ajansı tamamen bağımsız bir ajansa dönüşmemiştir. Ancak dünyadaki örnekleri ile kıyaslandığında demokratik bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. İktidarın kuruluş yıllarında basın üzerinde sıkı, hoyrat ve kaba bir denetim sağlamak amacıyla olmadığı hatta siyasi iktidara karşı özerkliklerle donatılmış bir basın oluşturma çabasında olduğu görülmektedir (Alemdar, 2009b, s. 11-13). Şüphesiz her tarihi olayı kendi döneminin şartları ile değerlendirmek gerekmektedir ve bu çerçevede Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi denenen uygulamalar bağımsız ve özerk bir basın oluşturma çabası yönündedir.

Türk alfabesinin kabulünden sonra yeni harflere uyum noktasında basın alanında büyük sıkıntılar yaşanmış ve birçok gazete kapanmak zorunda kalmıştır. Zaten sınırlı olan okuyucu sayısı alfabenin değişiminden sonra daha da düşmüştür. 1 Aralık 1928'de İstanbul gazetelerinin 46.500 olan tirajı 7 Aralık 1928'de 29.500'e, 29.600 olan günlük satışı ise 19.700'e düşmüştür. Teknik olarak da gazetelerin alfabeğe uygun baskı yöntemleri geliştirmesi, maddi anlamda sorun teşkil etmiş ve aynı zamanda yeni alfabeğe hâkim yetişmiş eleman eksikliği de yaşanmıştır (Kabacalı, 2000, s. 173).

Gazetelerin içine düştüğü bu durumu çözmek için yeni alfabe ile baskı yapılmasından beş ay sonra "1575 sayılı Gazete Primleri Hakkında Kanun" çıkarılmış ve 1929 yılından başlayarak üç yıl boyunca gazetelere hazineден maddi yardım yapılmıştır. Yine gazetelerin en önemli maliyetlerinden olan kâğıtta dışa bağımlılığı azaltmak için 1936'da İzmit'te kâğıt fabrikası

kurulmuştur (Altun, 2009, s. 101-103). Bu destekler de yine Cumhuriyet yönetiminin basına verdiği önemi göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu Ajansı'nın kurulmasından sonra iletişim alanındaki diğer bir önemli gelişme de radyoculuk alanındadır. Cumhuriyet yönetimi Fransız bir şirkete ihale ettiği vericilerle Viyana, Londra, Berlin, New York, Moskova gibi şehirlerle bağlantı kurmuştur. Bu vericilerin bazılarında ise radyo yayını yapabilecek donanımlar eklenmiştir. Devlet eliyle kurulan bu vericiler üzerinden radyo yayını yapma yetkisi 6 Ocak 1926'da kurulan ve özel bir şirket olan "Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi" ne (TTTAŞ) verilmiştir. Her ne kadar şirket yönetimi siyasal iktidara yakın kişilerden oluşsa da iktidarın bu gücü doğrudan eline almayıp çağdaşlarına göre farklı bir uygulamaya gitmesi de basın üzerinde sıkı bir denetim kurma çabasında olmadığını göstermektedir (Alemdar, 2009b, s. 13). TTTAŞ on yıl süre ile kurulu vericileri işleterek ve izin dâhilinde yeni vericiler kurarak radyo yayını yapma yetkisini almıştır. İlk radyo yayını ise 6 Mayıs 1927 tarihinde İstanbul Sirkeci'de bulunan postane binasından gerçekleştirilmiştir. Radyo alıcı sayısının yok denecek kadar az olması nedeniyle yayın postaneye yerleştirilen hoparlörler ile sokağa yansıtılmıştır.

1936 yılında Atatürk Meclis'in açılış konuşmasında "Ulusal kültür için pek lüzumlu olduğu için uluslararası ilgiler bakımından da yüksek değeri olan bu radyo işine önem vermemiz yerindedir." diyerek radyo yayıncılığının önemine vurgu yapmış akabinde TTTAŞ'nin sözleşmesi süresi dolunca radyo yayıncılığı devlet eliyle yapılmaya başlanmıştır. Yeni eklenen vericilerle yurtiçi yayınların kapsama alanı genişletilirken yurtdışı yayınlar da yapılmaya başlanmış ve ülkenin yurtdışında tanıtımı hedeflenmiştir (Altunbaş, 2003, s. 32-33). Gazetelerde olduğu gibi radyo yayınları da devlet politikalarını destekleme amaçlı kullanılmıştır.

Cumhuriyet tarihinin ilk basın yasası olan "Matbuat Kanunu" 1931 yılında çıkarılmıştır. Bu yasanın rejimi güçlendirecek, savunacak, sorumlu bir basın yaratmak ve gazetecilik mesleğini geliştirecek önlemler almak şeklinde iki amacı vardır (Alemdar, 2009b, s. 13). Kabacalı, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasının ardından çıkarılan bu kanunun amacını "otoriter rejim"e yönelme eğilimi olarak yorumlamaktadır. Kanunun basını siyasal iktidarın denetimi altında tutmayı amaçladığını belirten Kabacalı, en önemli maddenin ise "memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir." şeklinde düzenlenen 50. Madde olduğunu belirtmektedir (2000, s. 185). 1924 Anayasası'na ters düşen bu uygulama o dönemki siyasal ortamda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. 2. Dünya Savaşı sırasında basın üzerindeki denetim daha da artarken dış haberlerde abartıya gidilmemesi ve AA dışından gelen haberlerin yayınlanmaması istenmiş ve buna uymayan gazeteler kapatılmıştır. Burada kamuoyunu savaşa girme konusunda ikna edebilecek yayınları denetim altında tutmak ve iktidarın tarafsızlık politikasını desteklemek amaçlanmıştır (Alemdar, 2009b, s. 13). Benzer şekilde radyodan

da savaş boyunca milli birliği korumak ve milli kültürü yaymak amaçlı yayınlar beklenmiştir.

Matbuat kanunu ile gelen o dönemin koşullarına göre önemli bir yenilik de artık ruhsat almaya gerek kalmadan sadece hükümete verilecek bir bildiri ile gazete çıkarmaya izin verilmesidir. Ayrıca gazete yöneticileri için yükseköğrenim zorunluluğu gelmiş, telif hakları ile ilgili düzenlemeler yapılmış, intihar olaylarının yayınlanması, padişahlık ve hilafetçiliği, komünistlik ve anarşistliği kışkırtıcı yayınlar yasaklanmıştır (Topuz, 2003, s. 158-159).

2. Dünya savaşı sonrasında, 1944-1950 arası dönemde küresel risklerin azalması, çok partili sisteme geçiş gibi faktörlerle beraber basın üzerindeki demokratikleşme çabaları tekrar gündeme gelmiştir. 1 Haziran 1946'da hükümete mahkeme kararı olmadan gazete yasaklama yetkisi veren madde ve gazete çıkarmak için gereken izin alma ve para yatırma zorunluluğu kaldırılmıştır (Koloğlu, 1993, s. 101). Yani siyasal taleplerin de etkisiyle basında demokratikleşme çabasına girilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, tek parti sürecinde yazılı basın ve radyo, ellerinde bulunan etkileme gücü ile toplumsal dönüşümü, devrimleri topluma anlatmak ve benimsetmek amacıyla kullanılmıştır. Şüphesiz Osmanlı'dan devralınan toplum yapısını dönüştürebilmek ve ulus devlet bilincini oluşturmak için bu güce çok ihtiyaç duyulmaktaydı. Yazılı basın ve radyo bu süreçte sadece iktidarın uygulamalarını vatandaşa bildirmekle kalmamış, modernleşme sürecinde hedef alınan Batı'nın her alandaki örneklerini halkla buluşturarak modernleşme sürecine hizmet etmiştir.

2.2. Çok Partili Sisteme Geçiş Dönemi

2. Dünya savaşı sonrası başlayan demokratikleşme süreci Demokrat Parti'nin de (DP) oluşturduğu kamuoyu baskısı ile devam etmiş ve 1949'da siyasi partilere genel seçimlerde programlarını açıklayabilmeleri için seçimlerden 15 gün önce başlayıp seçimlere 2 gün kala sona eren süre zarfında ücretsiz konuşma izni verilmiştir. Şartları sağlayan partiler konuşma metinlerini iki gün önceden genel müdürlüğe iletmek ve bir gün içerisinde savcılık denetiminden geçirmek koşuluyla, radyoda propaganda konuşması yapabileceklerdi. Sonrasında, seçimlerden hemen önce, 16 Şubat 1950'de kabul edilen 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile bu düzenleme daha da genişletilmiş ve en az beş seçim çevresinden aday gösteren her partiye günde bir defa on dakika, yirmiden fazla seçim çevresinden aday gösteren her partiye ise günde iki kez onar dakika radyodan propaganda yapabilme hakkı tanınmıştır. DP'nin itirazları ile konuşma metinlerinin önceden genel müdürlüğe iletilmesi ve savcılık denetimine sokulma koşulu kaldırılmıştır. DP muhalefet partisi olarak iktidarı değişikliklere sevk etmiş ve demokrasi adına olumlu gelişmelerin faili olmasa bile itici gücü olarak demokrasiye katkıda bulunmuştur (Demirel, 2009, s. 162). 2. Dünya Savaşı sonrası Amerika ve Batı ile ilişkilerini artıran Türkiye'de liberal söylemler gelişmeye başlamıştır. Bu

süreçte öne çıkan Demokrat Parti daha fazla özgürlük ve daha iyi ekonomi gibi vaatlerle 1950 yılında iktidara geçmiştir. Muhalefette iken daha fazla demokrasi vaadinde bulunan ve radyonun tüm siyasi partilere propaganda için açılmasını talep eden DP'nin iktidara geldikten sonraki icraatları ise tam tersi yönde olmuştur.

30 Haziran 1954 tarihli 6428 sayılı yasa ile DP parti seçim dönemlerinde siyasi partilerin radyodan yapabilecekleri konuşmalara ilişkin kanun maddelerini yürürlükten kaldırarak muhalefetin seçim dönemlerinde radyoda konuşma haklarını iptal etmiştir. Öte yandan "Propaganda Sayılmayan Hususlar" başlığı altında hükümet icraatları ile ilgili konuşmaları ve kamu kurumlarının kendileri ile ilgili etkinliklerini içeren basımları seçim propagandası yasaklarının kapsamından çıkarmıştır. Bu sayede muhalefetin elinden radyoyu alarak kendisine bu alanda istediği gibi konuşma hakkı tanımıştır (Demirel, 2009, s. 163). Demokrat Parti döneminde basın alanında yapılan önemli değişikliklerden biri de o zamana kadar kanunda gazeteci sanıkların tutuklanmamasını gerektiren hükmün 1956 yılında kaldırılmasıdır ki sonraki dönemlerde de bu hüküm tekrar kanuna eklenmemiştir (Topuz, 2003, s. 201). Muhalefette olduğu dönemde demokrasinin itici gücü olarak gösterilen DP, iktidara geldiğinde o güne kadar kazanılmış demokratik kazanımları kaybetmeyi tercih etmiştir.

Demokrat Parti yönetiminde geçen on yıl içerisinde hem basın yasasında hem de basını etkileyen diğer kararname ve yasalarda baskıyı ve kısıtlamayı artıran düzenlemeler yapılmıştır. Dönem dönem ilan edilen sıkıyönetimler ile çok seslilik engellenmeye çalışılmıştır. Demokrat Parti iktidarının ikinci döneminde baskılar daha da artmış 287 gazetecinin mahkûm edildiği toplam 2300 basın davası açılmıştır (Koloğlu, 1993, s. 102).

Radyoda yayınlanmaya başlayan ramazan ve mevlit programları nedeniyle dini sömürmele suçlanan DP, Kore, Kıbrıs gibi konuları da propaganda malzemesi yapmakla eleştirilmiştir. Amerika ile artan ilişkiler radyo programlarında da kendini göstermiş, Birleşmiş Milletler Saati, Türkiye'de Marshall Planı, UNESCO Saati gibi programlar yayınlanmıştır. Yine radyonun yaygın eğitimde kullanılmaması da eleştiri noktalarından birisidir (Demirel, 2009, s. 165). Bu dönemde küresel güçlerle yakınlaşma süreci medya tarafında da kendini hissettirmeye başlamıştır.

1950'ler, basın sanayisi açısından sonraki dönemlerde ortaya çıkacak teknolojik atılımların temellerini hazırlamıştır. Karayolu ağlarının genişlemesi ve büyük şehirler arasında uçak seferlerinin başlaması basının ihtiyacı olan hızı desteklemiştir. Böylece gazetelerin dağıtımı kolaylaşmış ve pazar ağı genişlemiştir. Pazar ağının genişlemesi ise basının teknoloji ve makine yatırımlarına ağırlık vermesini sağlamıştır. Pazarlama ve içerik açısından daha geniş kitlelere ulaşmayı amaçlayan ve dolayısıyla içerik olarak ortalama bir okuyucu kitlesine seslenen, pazarlama ve baskı imkanlarıyla da daha fazla tiraj ilkesini benimseyen kitle gazeteleri bu dönemde ortaya çıkmıştır (Altun, 2009, s. 111). 1948 yılında yayınlanmaya başlayan Hürriyet

gazetesinde, gazete basımını daha hızlandıracak rotatif baskı makineleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu sayede baskı sayıları artarken, haberlerin okuyuculara daha hızlı duyurulabilmesi de kolaylaşmıştır. Yine bu dönemde ilk defa haber ve fotoğraf yan yana kullanılmaya başlanmıştır. Bazı gazeteler ise sayfa kalıplarını uçakla Ankara ve İzmir'e göndererek gazetelerin buralarda basılmasını sağlamışlardır. Ülkedeki ekonomik ve politik ortama uygun olarak basın sektörü de sanayileşme ve kapitalistleşme sürecine girmiştir (Törenli, 1995, s. 101-112). Bu dönemde dünya genelinde başlayan ve Türkiye'ye de yansıyan küreselleşme ve tekelleşme süreci bugün de artarak devam etmektedir.

İlk televizyon yayını da yine 9 Temmuz 1952'de İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Maçka kampüsündeki stüdyodan 50 Watt gücünde VHF 1. Bant 4. Kanal vericisi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu verici TRT'ye devredildikten sonra 1971-1972'de yine kullanılmıştır (Atabek, 2009, s. 95). Çok partili sisteme geçişin ilk yılları medya açısından önemli teknolojik gelişmelerle geçerken içerik ve özgürlük noktasında olumsuz etkilenmiştir.

2.3. 1960-1980 Arası Dönem

Türkiye'de radyo yayıncılığı dünyadan çok da geri kalmayarak 1927 yılında başlamasına rağmen televizyon yayıncılığı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Ayrıca radyo yayıncılığı 1960'lara gelindiğinde hala dar bir kapsama alanı ve teknik kapasite ile çalışmaktadır. Yayıncılıkla paralel olarak bu alana dair eğitim kurumları ve akademik yapının oluşması da 60'larda ancak gerçekleşebilmiştir. DP dönemindeki yayın politikaları radyo yayıncılığının önemini ortaya koyarken, bu alandaki tartışmaları da artırmıştır. 1960'larda radyo şebekelerini güçlendirme hedeflerine planlı kalkınmada öncelik verilmesi, televizyon yayıncılığının başlaması için adımlar atılması, yayıncılığın toplumsal ve siyasal yapıda daha merkezi bir yer edinmesini sağlamıştır. Bu süreçte daha önceden yaşanan olumsuz tecrübelerle istinaden özerk bir yapıda ve bu özerkliği anayasa güvencesi altında olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) kurulmuştur (İlaslan, 2015, s. 209-210). 1 Mayıs 1964 yılında kurulan TRT, özerk yapısına rağmen her dönem iktidarların hedefinde olmuş ve kontrol edilmiş/edilmek istenmiştir. Bu yönüyle de sürekli siyasi tartışmaların odak merkezinde olmuş ve olmaya da devam edecektir.

1960'larda yayıncılığa verilen önem ve radyo yayıncılığının ülke geneline yaygınlaştırılması, ardından televizyon yayıncılığının başlaması toplum nezdinde de yayıncılığa olan ilginin artmasını sağlamıştır (İlaslan, 2015, s. 204). TRT, Almanya tarafından hibe olarak verilen verici ile 31 Ocak 1968'de Ankara'dan ilk yayını gerçekleştirmiştir. Vericinin Almanya'dan hibe olarak alınması Alman teknolojisine bağımlı kalınacağı ve eskimiş olan siyah beyaz teknoloji üzerine kurulu olduğundan renkli yayıncılığa geçişi geciktirdiği yönünde eleştiriler almıştır (Atabek, 2009, s. 95). Bütün bu tartışmalara ve geç kalmışlığa rağmen Türkiye'de televizyon yayıncılığına

geçilmiş ve bugün dünya televizyonculuk sektöründe de önemli bir yere sahip olan Türk televizyon yayıncılığının temelleri atılmıştır.

1960'lar aynı zamanda gazetelerin ülke çapında dağıtımının sistemli hale geldiği dönemlerdir. Bu dönemde yine Hürriyet, Tercüman, Milliyet gibi gazeteler yurtdışında basımevleri kurup faks sistemi ile haberleri yurtdışına geçmiş ve buralarda gazete basmışlardır (Törenli, 1995, s. 113). Böylece Türk medyası ülke sınırlarını aşarak küreselleşme yolunda ilk adımlarını da atmış bulunmaktadır. 1968 yılında başlayan ancak 1971 yılında ülke genelinde izlenebilir hale gelen televizyon yayınları ile basın arasında yoğun bir rekabet başlamıştır. Bu rekabet basında bol fotoğraf ve renk kullanımını teşvik ederken bunu tam olarak uygulamaya geçirmek için gerekli olan ofset baskı tekniği ise ilk defa Günaydın gazetesi tarafından kullanılmıştır (Törenli, 1995, s. 113). Televizyonu rakip olarak gören ve onun görselliği ile mücadele edebileceğini düşünen gazetecilik anlayışı sonraları basında ortaya çıkacak, içeriklerin boşaldığı magazinleşme eğiliminin de önünü açmıştır. 70'lerde uydu ve aktarıcılarının devreye girmesi ile televizyon yayınları ülkenin büyük çoğunluğunda izlenir hale gelmiştir. Ortaya çıkan bu rekabet küçük gazeteleri olumsuz etkilerken ulusal basında ise sermaye girişi ve tekelleşme süreci başlamıştır.

2.4. 1980'den Özel Radyo ve Televizyonların Kuruluşuna

1980'li yıllarda iletişim alanında yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler medyaya çağdaş toplumda merkezi bir konum kazandıran unsurların başında gelmektedir. 1980'lerde "Yeni Sağ" düşüncenin hegemonya kurması ile başlayıp günümüzde küreselleşme olarak adlandırılan bu sürecin siyasal ve sosyo-ekonomik gelişmeleri de medya tarafındaki gelişmelerle bütünleşmektedir. İçinde bulunulan bu dönemi kitle iletişimi çerçevesinde adlandırmak gerekirse "basın dönemi"nden "medya" olarak adlandırılan bir döneme geçildiğini söylemek mümkündür (Kaya, 2009, s. 233). Geçmişte olduğu gibi günümüzde de iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler genel tanımıyla medyayı ve medya sahipliğini dönüştürmektedir.

24 Ocak 1980 kararları Türk basını açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bundan önce gazete kâğıdının tek üreticisi olan devlet, basına büyük sübvansiyonlar uygulamakta ve kâğıdı piyasa fiyatının çok altında vermekteydi. Ancak 24 Ocak kararları ile kesilen bu sübvansiyonlar ve üstüne Özal hükümetinde yapılan zamlar kâğıt fiyatlarını önemli ölçüde artırmıştır. Bu durumu kaldıramayan birçok gazete ve dergi ise kapanmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte özellikle 12 Eylül darbesinden sonra basına dışardan gelen medya dışı büyük sermaye, sektörü sanayileştirmiştir. O zamana kadar aile işletmeciliği olarak ilerleyen basın sektöründe 1980 sonrasında holdingleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır (Yücel, 2020, s. 33-34). 1980 askeri darbesinin önemli derecede etkilediği kurumların başında medya sektörü gelmektedir. Medya sektörünün bu dönüşümünde şüphesiz hızlı gelişen iletişim ve yayıncılık teknolojilerinin de büyük payı vardır. Ancak bu

teknolojik gelişimin de önünü açan 80'lerden sonra birçok ülkede gündeme gelen liberalizm ve özelleştirme furyasıdır. Devletin bu alanlardan çekilmesi gerektiğini savunan bu görüş medya ve iletişim sektörlerinin yeniden düzenlenmesini gerektiğini savunuyordu. Amerika'nın öncülük ettiği bu akım ekonomik olarak destekleniyor ve teknolojik gelişimlerle besleniyordu.

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin birçoğu ülkelerin askeri üstünlük elde etme çabası sonrasında ortaya çıkmıştır. Ancak gelişen dünyada bu teknolojileri sadece askeri alanda kullanmak çok mümkün olmadığı gibi teknolojik yatırımların maliyetini finanse etme noktasında da bu teknolojilerin sivil kullanıma açılması gerekmektedir. Kamu tekelinde bulunan medya araçları bu uygulama için çok verimli olmadığından, liberalizm ve küreselleşme süreçleri bağımsız iletişim kanallarına ihtiyaç duyduğundan medyanın da özelleştirilmesi gerekmiştir. Bu özelleştirme sürecinde büyük ve medya dışı sermayeler tarafından ele geçirilen medya sektöründe hem ulusal hem de küresel tekeller oluşmaya başlamıştır. Bu durum medyanın aşırı güçlenmesine ve medya siyaset ilişkilerinin de artmasına sebep olacaktır.

1980'li yıllarda iletişim teknolojileri açısından da çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Uydu yayıncılığı ve internetin yaygınlaşmasıyla birlikte medyanın dijitalleşmesi ile iletişim alanında da önemli dönüşümler yaşanmıştır. Ekonomik hacmin küreselleşme ile birlikte artması ve medya içeriklerinin tüketiciye ulaşım sürelerinin kısılması ile 1980'de dünya ticaretinde iletişim alanı 350 milyar dolarlık bir hacme ulaşmıştır. Bu hacim toplam ticaretin %18'ine denk gelmektedir ki bu durum basın ürün ve hizmetlerinin çok geniş bir alana yayıldığını ve kendi alanında küresel bir pazara dönüştüğünü göstermektedir (Gürcan ve Kumcuoğlu, 2017, s. 155). Medya sahipliğinin değişimi, medya dışı sermayenin bu alana girmesi ile artan para girişi ve holdingleşme, ardından gelen tekelleşme süreçleri dünya ile birlikte Türkiye'de de benzer dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Türk basınının bilgisayar teknolojisi ile tanışması 1979-1980 arası dönemde İzmir'de yayın yapan bölgesel bir gazete olan Yeni Asır sayesinde olurken, bu teknolojinin yaygın olarak kullanılması ise yaklaşık 10 yıl sürmüştür. Yeni Asır'da bilgisayar teknolojisi öncelikle haber yazımı ve sayfa tasarımında kullanılmış sonrasında İstanbul-İzmir arası bilgisayar ağları sayesinde veri aktarımı gerçekleştirilmiştir (Altun, 2009b, s. 421). Bu dönemde Türk medyasında dönemin en ileri teknolojileri kullanılmıştır. Hatta Hürriyet ve Sabah gazetelerinin sektördeki bazı inovasyonları dünyada ilk defa kullanıma soktukları da görülmüştür. Yeni basım teknolojilerinin yanında bilgisayarın da tasarım ve basım işinde etkin kullanılması iş akışını hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır. 1980 sonrası medya grupları arasındaki rekabetin teknolojik göstergesi en yeni ve en hızlı olanı kullanmak olurken bu teknolojilerle üretilen gazetelerin satışlarında önemli bir artış olmamıştır. Teknoloji üretmeyen bir ülkede bu durum çok da doğal değildir ve bunu sadece medyanın ekonomik değil toplumsal-siyasal gücünün bir kanıtı olarak görmek gerekir (Kaya, 2009, s. 239; Atabek, 2009b, s. 352). Özelleşme ve

küreselleşmeler, siyasal yapıdaki neo-liberal dönüşümler beraberinde medya-siyaset ilişkilerini doğurmuş bu süreçte dönem dönem siyasetin de önüne geçen medya, gücünü giderek artırmıştır. Siyasal dönüşümle birlikte oluşturulmak istenen politikadan uzaklaştırılmış toplum yapısının oluşumuna bulvar gazeteciliği kavramı ile destek veren medyanın, bu doğrultuda haberler üzerinden değil en renkli, en iyi görseller üzerinden rekabet etmesi de çok yadırganacak bir durum değildir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus bilinci oluşturmak için kullanılan basın bu dönemde aynı toplumu siyaset dışı tutmak tabiri caizse toplumun içini boşaltmak için kullanılmıştır.

1980'lerde televizyon yayıncılığı alanında da teknolojik gelişmeler hız kazanmıştır. Bu dönemde dünyada olduğu gibi Türkiye'de de uydu yayıncılığı önemli boyutlara ulaşmıştır. 1985 yılında Türkiye'deki Amerikan askeri üslerine televizyon yayınlarının iletiminde kullanılan Intelsat V uydusundan TRT'ye bir bant genişliği ayrılmış ve bu banttan TRT yayınları iletilmiştir. Yurtdışı naklen yayınlarda ve televizyon yayınlarının Anadolu'ya yaygınlaştırılmasının ilk senelerinde de NATO'nun radyolinklerinden 1990'ların başlarına kadar yararlanılmıştır (Atabek, 2009b, s. 353). Dünya genelindeki küreselleşme sürecinin de etkisiyle gerçekleşen bu uygulamalar Türk medyasının da dışa açılmasını sağlamıştır.

Anavatan Partisi (ANAP) iktidarının radyo ve televizyon yayıncılığı ile ilgili önemli bir kararı da 1989 yılında TRT'nin elinde bulunan karasal vericilerin personelleriyle birlikte PTT'ye devredilmesi olmuştur. 1970'lerde NATO müttefiklerinin birçoğuna göre oldukça geri bir iletişim altyapısına sahip olan Türkiye'de, 1980'lerde ANAP iktidarları bu durumu değiştirmek ve ülkeye yabancı sermayeyi çekmek için gerekli olan güvenilir ve gelişmiş iletişim altyapısını oluşturmak amacıyla büyük projelere destek vermiştir. Bu süreçte gelirlerinin %80'ini yatırıma ayıran PTT, OECD üyesi 24 ülkede muadilleri arasında ilk sıraya yükselmiştir. Bunun sonucunda telefonun yanında teletext, uydu, videotext, kablo ve elektronik bankacılık gibi teknolojiler yaygınlaşmaya başlamıştır (Çatalbaş, 2009, s. 366). Bu sayede küresel piyasaların ülkeye girmesi ve küresel piyasalara dâhil olmak amaçlanmıştır. Sonraki süreçlerde özellikle bankaların bu sistemleri etkin bir şekilde kullanması da bunu destekler niteliktedir.

1980'ler ve 1990'lar TRT için de gerek radyo gerekse televizyon yayıncılığında teknolojik açıdan büyük dönüşümlerin yaşandığı dönemler olmuştur. Ana şebeke yayınlarının dışında 1 Ekim 1989'da Diyarbakır, 1 Ocak 1990 tarihinde ise Erzurum Radyosu 20 saat bölgesel yayın gerçekleştirmiştir. 9 Temmuz 1990'da Radyo-5 ya da "Turizm Amaçlı Radyo" adıyla Antalya Lara'dan turistlere yönelik olarak yabancı dilde yayın yapılmaya başlanmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) gerçekçi bir temele oturtulması için bölgede gerekli olan sosyal, kültürel ve psikolojik ortamın oluşturulması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla 15 Nisan 1991'de GAP Radyosu yayına başlamıştır. Ayrıca TRT'nin yurtdışına yaptığı yayınlar ise "Türkiye'nin Sesi" adı altında 16 farklı dilde gerçekleşmiştir. Bu dönemde

TRT televizyonculuk alanında da önemli gelişmeler kaydetmiştir. 1 Temmuz 1984'te renkli yayına geçilmiş, 6 Ekim 1986 yılında ise TRT-2 adıyla ikinci kanal yayına girmiştir. 2 Ekim 1989'da GAP projesi kapsamındaki illere yayın yapan ve TRT'nin tek bölgesel kanalı olan TRT-GAP, TRT-2'nin yayın yapmadığı gündüz saatlerinde yayın yapmaktaydı. 10 Ekim 1989'da kanal çeşitliliğini artırmayı hedefleyen TRT, TRT-3 adıyla İstanbul, Ankara ve İzmir'e düzenli yayınlar yapmaya başladı. 28 Şubat 1990'da ise Batı Avrupa ve özellikle Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarına yönelik yayın yapan TRT-INT kanalı kuruldu. Eutelsat 1 F4 kanalından yayın yapan TRT-INT Almanya, Hollanda ve Belçika'dan kablo ile izlenebilmekteydi. 30 Temmuz 1990'da yayına başlayan ve eğitim kanalı olarak düşünülen TRT-4'ün ardından 1992'de TRT-INT'in kapsama alanı Orta Asya Cumhuriyetleri'ni de içine alacak şekilde genişletildi ve adı TRT Avrasya olarak değiştirildi. Fakat iki bölge arasındaki büyük zaman farkları ve hedef kitlelerin niteliklerinin ve beklentilerinin uyuşmaması gibi nedenlerle TRT-Avrasya, 12 Nisan 1993'te bağımsız bir yayın haline getirildi. TRT-INT ve TRT Avrasya o dönemde TRT'yi en büyük uluslararası yayıncılardan biri haline getirmiştir. 90'ların başında Avrupa Birliği tam üyelik başvuruları olumlu geçmeyen ve bu durumdan rahatsız olan Türkiye, yeni bir siyasal işbirliği için Türkçe konuşulan ve yeni bağımsızlığına kavuşmuş Orta Asya Cumhuriyetleri'ni doğal bir yayılma ve nüfuz alanı olarak görmekteydi. TRT Avrasya ise bu ülkelerle daha sıkı bağlar kurulmasını sağlamak ve Türkiye tarzı bir Batılılaşma modeli çizerek Türkiye'yi örnek göstermek amacıyla kurulmuştur (Çatalbaş, 2009, s. 367-368). Bu dönemde gerek yurtiçi gerekse yurtdışı yayınları ile ulus bilincine katkı sağlamayı, Türklük bilinci etrafında diğer Türk devletleri ile birliktelik oluşturma çabaları, TRT'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki basın ilkelerine yöneldiğini göstermektedir.

Ortaya çıkan Yeni Dünya Düzeni 'ne uyum sağlamaya çalışan Türkiye'de 1990'ların başından itibaren, 30 yıla yakın bir süre TRT tarafından yürütülen radyo ve televizyon yayıncılığında devlet tekeli de facto olarak yıkılmış ve karma bir sisteme geçilmiştir. 1989 Mayıs ayında yapılan yerel seçimlerin ardından bazı büyükşehir yönetimleri televizyon ve radyo istasyonu kurmuşlardır. Ancak devlet tekeli yıkacak olan asıl eylem Avrupa'dan kiraladıkları uydularla Türkiye'ye yönelik yayınlar yapan özel televizyon şirketlerinden gelmiştir. Rumeli Holding'in sahiplerinden olan Cem Uzan'ın 1989 Ağustos'ta Liechtenstein'da kurulan Magic Box Incorporated adlı şirketi tarafından 1 Mart 1990'da yayına başlayan Star televizyonu bu alandaki ilk girişim olmuştur. Yurt içinde ise ilk kurulan özel televizyon kanalı 1993 yılında TGRT olmuştur. Onu daha sonra ATV, Kanal D ve Cine 5 izlemiştir. Telsiz Genel Müdürlüğü'nün Ocak 1993'te yaptığı araştırmaya göre Türkiye'de izinsiz yayın yapan 110 radyo ve 76 televizyon vericisi bulunmaktaydı (Çatalbaş, 2009, s. 361-373). İlk özel radyo kanalı ise Kent FM olarak kayıtlara geçmiştir. Bu dönemde basın sektöründe yer alan şirketler dışında farklı sektörlerde bulunan şirketler de çeşitli nedenlerle medya sektörüne ilgi göstermiştir. Bu illegal süreç içerisinde hükümet

tarafından izinsiz yayın yapan radyo ve televizyon istasyonlarının kapatılması istenmiş ancak hükümetin kendi içerisindeki ayrışmaları ve kamuoyu baskısı nedeniyle bu durum geciktirilmiştir. Medya sahipleri ise ortak bildiri yayımlayarak, hükümeti kapanmaları halinde yapacakları ortak yayınla tehdit edip, kamuoyu desteğini arkalarına almaya çalışmışlardır. Bütün bu girişimlere rağmen 1 Nisan 1993'te bütün izinsiz yayınlar durdurulmuş ve bu kapsamda 500 radyo ve 50 özel televizyon kanalı kapatılmıştır. Bu durum toplumda büyük tepki oluşturmuş, taksiler antenlerine siyah kurdele takarak kapatmaları protesto etmişlerdir. Küresel dönüşümleri ve kamuoyu tepkisini görmezden gelemeyen iktidar 1993 Temmuz ayında Anayasa'nın 133. Maddesini değiştirerek özel radyo ve televizyonları yasal statüye kavuşturmuştur. Bu değişiklik ile daha önce özerklik statüsü alınan TRT tekrar özerk statüye getirilmiştir. Daha sonra 20 Nisan 1994'te çıkarılan 3984 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluşları Hakkındaki Kanun" ile radyo ve televizyonların uyması gereken kurallar belirlenmiş ve Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) kurulmuştur. Üyeleri TBMM Genel Kurulu tarafından seçilen RTÜK, genel itibarıyla ülke genelindeki tüm radyo ve televizyonların yayınlarını içerik açısından kanunlar çerçevesinde kontrol etmekte ve teknik anlamda frekans tahsislerini gerçekleştirmektedir.

Özel radyo ve televizyon kanalları ile birlikte radyo ve televizyonun çağdaş Türk kültüründeki yeri ve rolü değişmiş, ulusal ve sosyal yarar amaçlı yayıncılıktan küresel ve eğlencelik yayın anlayışına geçilmiştir. TRT'nin devletin resmi ideolojisi çerçevesinde kalan haber programlarının tersine özel kanallarda yayınlanan haber ve tartışma programlarında o güne kadar kamusal alanlarda bu denli açık şekilde tartışılmayan ve tabu kabul edilen siyasal İslam, Kürt sorunu gibi konular tartışılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana kendini tek millet, tek kültür olarak görmeye teşvik edilen Türk toplumu, ortaya çıkan etnik ve kültürel çeşitliliği ve dini inanç ve sosyal grup farklılıklarını tartışmaya başlamıştır. Özel kanallardaki haber ve tartışma programlarının bu üniter ve resmi kimliğin bir dizi farklı kimliklerden oluştuğunu göstererek Türk toplumunun genel kültürel iklimini zenginleştirdiği savunulmuştur (Çatalbaş, 2009, s. 380-390). Ancak bu çıkarımı yapabilmek için ülkenin mevcut durumunu tam olarak görememek ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya konulan ulus bilinci ve yurttaşlık kavramını da tam olarak anlayamamak gerekmektedir. Zira Cumhuriyet, Türk toplumunu oluşturan alt kimlikleri yok saymayıp bütün kimlikleri tarih, dil, kültür gibi yaşanmışlıklar üstünde birleştirerek bir üst kimlik oluşturmakta ve bütün kültürlerin kendini yaşatmasına ve geliştirmesine imkân tanımaktadır. Bugün gelinen görece özgürlük ortamında, küresel sermaye odakları tarafından sahip olunan medya organlarında dönem dönem bazı konular bilinçli olarak tartışmaya açılmakta ve popülist yaklaşımlarla basite indirgenebilmektedir. Bu tartışmalar sonucunda iddia edildiği gibi toplumsal barış ve zenginlik sağlanamadığı gibi bugüne kadar konuşulmayan ayrışmalar yaratılarak toplumsal yapı zedelenmektedir. Bunun yanında yerleştirilmeye

çalışılan egemen küresel kültür ve ideolojinin yerel kimlikleri kendine tehdit olarak gördüğü de bir gerçektir.

Uzun yıllar devlet tekelinde kalan televizyon yayıncılığından sonra ortaya çıkan özel televizyon kanallarına, toplum büyük ilgi göstermiş ancak bu ilgiye hazırlıklı olmayan yayıncılar uzayan yayın saatlerini dolduracak içerik üretmekte zorlanmışlardır.

Bu bağlamda artan program talebi çoğunlukla yabancı programlarla doldurulurken dışa bağımlılık artmakta ve kanallardaki içerikler de homojenleşmekteydi. Daha ucuz olduğu için tercih edilen ithal programlara nazaran izleyicinin yerli yapımlara daha fazla ilgi gösterdiğini fark eden yapımcılar talk show, yarışma ve oyunlar gibi yerli programlara daha fazla yer vermeye başladılar. Bağımsız yapımcılara ise daha düşük bütçeli komediler, müzik ve eğlence programları yaptırılmaktaydı (Çatalbaş, 2009, s. 380). Bugün Türk televizyonculuğun geldiği noktaya bakıldığında değişim çok net olarak fark edilmektedir. Türk dizi sektörü tarafından üretilen içerikler Orta Doğu, Arap Yarımadası, Balkanlar, Orta Asya, Güney Amerika başta olmak üzere dünyanın dört bir yanına ihraç edilmekte ve bu dizilerin çekildiği mekânları görmek isteyen turistler için turlar düzenlenmektedir.

146 ülkeden 800 milyon izleyiciye ulaştığı tahmin edilen Türk film ve dizilerinin 2022 yılı ihracat geliri ise 750 milyon dolara yükselmiştir (Yeni Şafak, 2023). Özel radyo ve televizyonların reklam gelirleri de kuruldukları günden itibaren artış göstermektedir. OECD verilerine göre Türkiye'de radyo ve televizyonların gelirleri 1995-1997 yılları arasında %24,13'lük artış göstererek pek çok OECD ülkesini geride bırakmıştır. 1997 yılında yaklaşık 612 milyon dolar olan gelir (Çatalbaş, 2009, s. 387) 2022 yılında yaklaşık 13,6 milyar Türk Lirası olarak gerçekleşmiştir (Digital, 2023). Özetle Türk medyası nitelik olarak tartışmaların odağında olsa da nicelik olarak dünya piyasasındaki yerini her geçen gün sağlamlaştırmaktadır. Türk medyasının özel radyo ve televizyonların kurulmasından sonraki süreçte dijitalleşme ile form değiştirmesi ve çeşitlenmesi, Türkiye'nin uydu teknolojisine yönelik yatırımları ile küreselleşme ve bağımsızlaşma çabaları geniş bir şekilde incelenmesi gereken konulardır.

Sonuç

Osmanlı'ya matbaanın ve basının Batı'ya göre geç gelmesi ve sonrasında yaşanan savaşlar ve ekonomik sorunlar basının tam anlamıyla gelişmesine olanak vermemiştir. Ancak basının yurt içi ve yurtdışı önemini kavrayan genç Cumhuriyet'in kurucuları henüz Milli Mücadele döneminde basına gerekli önemi ve desteği vererek güçlenmesini sağlamaya çalışmışlardır. Atatürk, kurduğu Cumhuriyet'i ilerletecek devrimleri topluma anlatmak ve benimsetmek için basının ne denli önemli olduğunu bildiğinden bu doğrultuda basını etkin olarak kullanmaya çalışmış ve basının da bu mücadeleye destek vermesini beklemiştir. Yeni Cumhuriyet'in ihtiyaç

duyduğu toplumsal yapıyı oluşturmak, ulus bilincini ve vatandaşlık algısını yerleştirmek ve devleti Türk milliyetçiliği üzerine inşa etmek için basına önemli sorumluluklar yüklemiştir. Öte yandan basının bağımsız ve profesyonel bir anlayışla ilerlemesi gerektiğini bildiğinden gerek Anadolu Ajansı'nı zerkleştirmek gerekse radyo yayıncılığı yapma yetkisini özel bir şirkete vermek gibi hamlelerde bulunmuştur. Ancak dönemin olağanüstü şartları ve gerçekleşen olağandışı olaylar iktidarın dönem dönem basın üzerindeki denetimini artırmasını da gerektirmiştir. Bu durumu eleştirirken tarihsel olayları gerçekleştikleri dönemin şartları doğrultusunda irdelemek gerektiğini de unutmamak gerekir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, siyasi riskler azaldığında, siyasi yapıda olduğu gibi basında demokratikleşme çabaları tekrar gündeme gelmiştir. Ancak çok partili hayata geçiş ile birlikte, öncesinde demokrasi arayışında olan iktidarlar bu arayışlarından vazgeçtikleri gibi anti-demokratik bir medya yapısı oluşturarak iktidarlarını sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Basın tarih boyunca olduğu gibi yine kontrol altına alınmış ve iktidarı sağlamlaştırmak için bir araç olarak kullanılmıştır. 1960'lar ve sonrasında basında yine demokratikleşme yönünde adımlar atılırken 1980'lere gelindiğinde iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi, küreselleşme ile birlikte gelen toplumsal dönüşümler Türkiye'yi de etkilemiştir. Medya dışı alanlarda faaliyet gösteren şirketler önce yazılı basına, özel radyo ve televizyonların kurulması ile de bu medya kollarına saldırarak bu mecraları doldurmuşlardır.

Sonuçta teknoloji ve ekonomik büyüklük olarak dünyada önemli bir yere sahip Türk medyası ortaya çıkarken bu medya içerik olarak toplumsal çıkarılardan uzak, eğlenceye dönük, Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşturulmak istenen medya yapısından uzak, küresel paydaşları ile benzeşen bir hal almıştır. şüphesiz iletişim teknolojilerindeki değişimler, internet, dijitalleşme medya sektöründeki değişimi sürekli krkleyecektir. Ancak bu değişimin Türk medyasını Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ayarlarına mı döndüreceğini yoksa küresel yapıya daha mı yaklaştıracağını zaman gösterecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Serdar il: % 100

Teşekkür Beyanı: Yayın sürecinde katkısı olan hakemlere ve editör kuruluna teşekkür ederiz.

Etik Onay: Bu makale, etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

ıkar atışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar atışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Serdar il: 100%

Acknowledgement: : We thank the referees and editorial board who contributed to the publishing process

---

Ethics Approval: This study does not contain research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Kaynakça

- Alemdar, K. (2009a). Cumhuriyet'in devraldığı kitle iletişim yapısı. K. Alemdar (Ed.), *Türkiye'de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* içinde (s. 1-4). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Alemdar, K. (2009b). Türkiye'de tek parti yıllarının iletişim politikaları: 1920-1950. K. Alemdar (Ed.), *Türkiye'de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* içinde (s. 10-17). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Altun, A. (2009). Gazete tasarımının gelişim süreci. K. Alemdar (Ed.), *Türkiye'de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* içinde (s. 100-124). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Altun, A. (2009b). Bilgisayar çağında gazete tasarımı. K. Alemdar (Ed.), *Türkiye'de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* içinde (s. 421-4427). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Altunbaş, H. (2003). *Başlangıcından günümüze radyo ve radyo reklamcılığı, türkiye'de yerel radyo istasyonlarının reklam aracı olarak kullanılışı sorunlarxı ve model önerisi*. [doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Atabek, Ü. (2009). Matbaadan bilgisayara: Türkiye'nin iletişim teknolojileri serüveni. K. Alemdar (Ed.), *Türkiye'de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* içinde (s. 87-99). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Atabek, Ü. (2009b). Türkiye'de iletişim teknolojileri. K. Alemdar (Ed.), *Türkiye'de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* içinde (s. 352-360). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Çatalbaş, D. (2009). Yeni bir radyo televizyon düzenine doğru (1980-2000). K. Alemdar (Ed.), *Türkiye'de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* içinde (s. 361-392). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Çelik, R. (2020). Atatürk dönemi'nde Türk kimliğinin yeniden inşası: cumhuriyet ve son posta gazetelerinin 1930-1938 döneminin değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(4), 53-64.
- Demirel, F. G. (2009). Demokrat parti ve radyo. K. Alemdar (Ed.), *Türkiye'de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* içinde (s. 161-166). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Digital, D. (2023, 4 Temmuz). *Türkiye'de tahmini medya ve reklam yatırımları 2022 raporu*. 24 Temmuz 2023 tarihinde <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology-media-telecommunications/medya-ve-reklam-yatirimlari-2022-raporu.pdf> adresinden edinilmiştir.

- Eyigün, C. (2020). Medyanın jeopolitiği üzerine bir değerlendirme. *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 201-217.
- Gürcan, H. İ., & Kumcuoğlu, i. (2017). Gelenekselden yeniye medya işletmeciliği kavramının tarihsel gelişimi ve yaşanan dönüşümler üzerine bir değerlendirme. *Akdeniz İletişim Dergisi*(27), 149-164.
- İlaslan, S. (2015). İletişim araştırmaları ve medya tarihi yazımı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 203-214.
- Innis, H. (2006). *İmparatorluk ve iletişim araçları*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- İnuğur, M. N. (1999). *Türk basınında "iz" bırakanlar*. İstanbul: Der Yayınları.
- İnuğur, M. N. (2002). *Basın ve yayın tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Kabacalı, A. (2000). *Başlangıcından günümüze türkiye'de matbaa basın ve yayın*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Kars, N. (2015). *Radyo televizyon haberciliği* (4 b.). İstanbul: Derin Yayınları.
- Kaya, R. (2009). Türkiye siyasi yaşamında 1980'ler sonrası gelişmeler ve Medya. K. Alemdar (Ed.), *Türkiye'de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* içinde (s. 233-242). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Koloğlu, O. (1993). *Türk basını kuvayı milliyeden günümüze (70. yılında cumhuriyet basını)*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Lüleci, Y. (2018). Erken cumhuriyet döneminde atatürk ve chp'nin sinema politikası. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*(31), 222-248. <https://doi.org/10.17829/turcom.499673>
- Şahin, Z. B. (2021). Çok partili hayata geçiş deneyiminde basın ve terakkiperver cumhuriyet fırkası. *Atatürk Dergisi*, 10(2), 171-204.
- Temel, F. (2020). Türkiye'de Cumhuriyet vatandaşının inşasında basın. *Selçuk İletişim Dergisi*, 13(2), 409-437.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglelere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tosun Durmuş, B. (2017). Matbaa teknolojisinin Osmanlı devletine giriş koşulları ve tartışmalar. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 950-968. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.864460>
- Törenli, N. (1995). *Yeni iletişim teknolojileri boyutunda, türkiye'de yazılı basın ve gazetecilik mesleği*. [yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yeni Şafak*. (2023, 25 Temmuz). *Bloomberg'den Türk dizi sektörüne ilişkin çarpıcı analiz: Türkiye'nin yumuşak gücü sahnede*. 22 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.yenisafak.com/gundem/bloombergden-turk-dizi-sektorune-iliskin-carpici-analiz-turkiyenin-yumusak-gucu-sahnede-4547699> adresinden edinilmiştir.
- Yücel, M. (2020). Küreselleşme sürecinde medya sektörünün değişen yapısı ve Türk medya sektörüne yansımaları. *Aksaray İletişim Dergisi*, 2(1), 25-39.

Extended Abstract

Throughout history, empires that have recognized the importance of knowledge and communication for their power have made efforts to control and direct this power according to their interests. The increase in production following the Industrial Revolution and the subsequent search for new markets further emphasized the importance of knowledge and communication, leading to new developments in communication technologies. The invention of communication technologies, such as telegraph, telephone, radio, and television, gave communication a new dimension.

The development of these technologies can be linked to the formation of the necessary cultural and societal infrastructure, starting with the invention of the printing press and subsequent Reform and Renaissance movements. During this period, Europe advanced in the fields of science and art, closing the gap with the East and gaining prominence. By contrast, the Ottoman Empire closed itself off to technological changes, introducing the printing press approximately 300 years after Europe and the press 200 years later.

In the Ottoman Empire, the press was used as a tool to maintain and strengthen power but faced pressure and restrictions. However, during the Second Constitutional Era (1908-1920), there was a relaxation of restrictions and opportunity for development in the press. The press that emerged during this period made significant contributions to the national struggle, and laid the foundation for the press in the post-Republic period. In this study, which will discuss the development of the Turkish Press from the Ottoman Empire to the establishment of private radio and television channels in the Republic period, comparisons between periods have been made through literature review.

In Türkiye's early years, the press faced various challenges. Low literacy rates, a struggling economy, and the absence of a robust journalism philosophy akin to those in Europe were among these issues. Atatürk recognized the importance of the press in creating the societal structure needed for the newly established state, conveying revolutionary changes domestically and internationally, and worked to establish the infrastructure for a free and independent Turkish press.

The 1924 Constitution played a crucial role in ensuring the freedom of the press by stipulating that the press could not be subject to censorship and pre-publication controls. Efforts such as the autonomy of the Anadolu Agency, granting the right to conduct radio broadcasts through state-established transmitters like TTTAŞ, providing financial assistance to struggling media, and establishing paper mills to reduce external dependency on paper production were aimed at protecting the press economically. In summary, it can be seen that the government did not aim to establish strict control over the press. However, during extraordinary situations, such as political and societal turmoil, press freedom was occasionally restricted.

After World War II, efforts were made to establish a multiparty political system in Türkiye, leading to reduced press restrictions and granting the right to freedom of expression through the press to opposition parties.

However, in 1950, the Democratic Party (DP), which came to power partly by demanding the press and freedom of expression rights, curtailed these rights when in power. During the DP era, as Türkiye aligned itself more closely with global powers, the radio became a tool for government propaganda.

The 1960s marked an increased focus on broadcasting, the expansion of radio broadcasting throughout the country, and the introduction of television broadcasting, which sparked a greater interest in media within society. Turkish media established overseas offices and sent news through fax technology to print newspapers, taking its first steps toward globalization.

In the 1980s, significant developments occurred in communication technologies, and Turkish media adopted the latest technologies. The media sector, previously dominated by family businesses, saw the emergence of media conglomerates after the 1980s. The entry of non-media capital into this sector has led to the formation of global and national monopolies. This consolidation of media power, along with increased capital, strengthened the media and its relationship with politics.

State control over radio and television broadcasting in Türkiye was dismantled informally in the early 1990s. The government, faced with global transformations and public reactions, could not ignore the changes. In 1993, a constitutional amendment was made granting legal status to private radio and television stations. In 1994, the Radio and Television Supreme Council (RTÜK) was established to oversee the technical and content aspects of radio and television broadcasting.

With the advent of private radio and television channels, the role of radio and television in contemporary Turkish culture has changed from national and socially beneficial broadcasting to global and entertainment-oriented broadcasting. In the early years of the Republic, the press was used to create a national identity, but in this period it was used to keep the same society out of politics.

Today, it is evident that there has been significant transformation and development in Turkish media. The content produced by the Turkish television and film industry is exported to many countries, including the Middle East, Arabian Peninsula, Balkans, Central Asia, and South America, and tours are organized for tourists who want to see the locations featured in these productions. In summary, while there may be debates about the quality of the Turkish media, it has solidified its place in the global market in terms of quantity. Overall, the Republic of Türkiye has made efforts to effectively utilize the power of the media both domestically and internationally, and has worked to ensure that the press remains independent and strong.